

DOI: <https://doi.org/10.31318/2786-8877.6.2023.291433>

ФРАЙТ О. В.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. Доктор мистецтвознавства, доцент, професор кафедри музично-теоретичних дисциплін та інструментальної підготовки (Дрогобич, Україна).

Frait, Oksana. Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University. Doctor of Art Criticism, Associate Professor, Professor of the Department of Music-Theoretical disciplines and instrumental training, (Drohobych, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6903-7096>

© Фрайт О. В., 2023.

ЮВЛЕЙНИЙ РІК МИКОЛИ ЛИСЕНКА

НА ТЛІ УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЙ

MYKOLA LYSENKO'S JUBILEE YEAR

ON THE BACKGROUND OF UKRAINIAN REALITIES

У рік 180-річного ювілею від дня народження і 110-х роковин Миколи Лисенка розглядаємо його життєтворчість як вельми актуальну і повчальну для нас, але недостатньо поціновану нами. З цього приводу варто навести деякі порівняння. Усім музикознавцям відома книга Й. Н. Форкеля «Про життя, мистецтво і про твори Йоганна Себастьяна Баха»¹, видана 1802 року. Йоганн Ніколаус Форкель — німецький музикант, учитель двох синів Баха (Вільгельма Фрідемана і Карла Філіпа Емануеля), від яких він почерпнув певні відомості про батька. Привертає увагу її підзаголовок «Патріотично зорієнтованим шанувальникам істинного музичного мистецтва». Показове паратекстуальне доповнення свідчить про патріотизм самого автора і про

¹ Forkel J. N. Über Johann Sebastian Bachs Leben, Kunst und Kunstwerke. Leipzig : Hoffmeister & Kühnel, 1802. 69, 2, X S.

розуміння важливості музики для виховання цього важливого громадянського почуття.

У передмові підкреслено, що повне багатотомне, текстологічно вивірене видання творів Й. С. Баха, яке тоді очікувалося й на яке оголошено передплату, необхідне не лише для розвитку мистецтва, а й для блага німецької нації, бо це безцінне національне надбання, якого немає в інших народів. Й. Н. Форкель також написав: кожен, кому дорога честь німців, зобов'язаний підтримати таке починання і сприяти йому по змозі. Завдяки цьому, коли воно вийде друком, буде коштувати зовсім недорого. Так він мотивував своїх співгромадян долучитися до передплати, бо збереження пам'яті про таку видатну людину, за його словами, — *«справа всієї нації»* (курсив автора — О. Ф.) [Форкель, 1987, с. 3].

Важливим є педагогічний аспект такої суспільної мотивації. «Якщо ми хочемо, щоби справжня насолода великими музичними творіннями стала справою загальнодоступною, ми повинні насамперед мати добрих учителів музики. Саме в нестачі справжніх педагогів джерело всіх наших музичних бід» [Форкель, 1987, с. 4]. Справжнім педагогом Й. Н. Форкель вважав такого, який би міг грамотно зіграти твір своєму учневі і саме у композиціях Баха побачив гідний навчальний репертуар. Автор популяризував музику видатного національного композитора, видання його творів і вивчення їх, починаючи від шкільної лави. Називав його красою і гордістю вітчизни. Форкель відклав усі інші задуми й написав цю невелику книжку, щоб пропагувати ім'я і музику Баха серед широких верств німців, оскільки його музики тоді не виконували, почали забувати. Матеріали до неї збирав раніше, упродовж 20 років, і тому це справді цінне науково-популярне видання, збагачене думками синів Баха та інших його сучасників. А Форкель став, завдяки їй, одним із перших музикознавців в історії світової музичної культури.

Що маємо ми? Зрозуміло, що недоцільно ставити Миколу Лисенка на один щабель з Бахом, генієм світової слави. Але ювілейний рік, на тлі екзистенційної загрози та вирішальної битви не лише для України, а й усього демокра-

тичного світу, змушує нагадати, що, як і Бах у німців, Лисенко є класиком музичної культури українського народу. Лисенка називаємо першопрохідцем у більшості його ідей, тоді як великий новатор Бах мав на кого спиратися. Це визначні органісти й композитори: німці Дітріх Букстехуде й Георг Філіпп Телеман, італієць Джироламо Фрескобальді. І не можна, очевидно, порівнювати німців як державницьку націю з українцями, які віками перебували в колоніальному статусі. Ідеться, отже, про суспільне ставлення до класика.

Чи не замало ми, наше покоління музикантів-професіоналів, молодь і громадськість загалом цінуємо непересічні заслуги Миколи Лисенка, що здобувалися в тяжких умовах заборон усього українського, стеження, доносів, зрештою арештів? Дуже й дуже мало. Духовним гімном «Боже великий, єдиний» («Молитва») на слова Олександра Кониського завершуються літургії, та, крім цього твору, музика Лисенка майже не лунає. Не вельми часто чути, щоби ставились його дитячі опери в загальноосвітніх закладах чи музичних школах (а в Галичині на межі XIX–XX століть навіть сільські школярі не раз це робили). Чому за 30 років незалежності в Інтернеті є лише окремі виконавські записи високого фахового рівня? Чому ми не спромоглися на нове багатотомне видання ВСІХ його творів або хоча би на його започаткування? Чи вдасться зібрати кошти на публікацію другого тому книги «Микола Лисенко. Дні і роки», яку підготували світлої пам'яті Роксана Скорульська і Марина Чуєва? На жаль, як виявилось, рукопис незавершений, Ірина Сікорська зараз працює над цим. Але попередній збір показав, як це не прикро, цілком слабкий відгук на таку ініціативу. Саме від нас, викладачів музичних шкіл, коледжів, університетів, академій залежить залучення творчості композитора до навчальних програм, концертного репертуару і науково-дослідної практики. Слід запровадити регулярні Лисенкові урочистості, як відзначаємо річниці Т. Шевченка чи І. Франка в закладах освіти.

Бо наш Лисенко, безумовно, не тільки мистецька, а й культурно-історична постать — один із тих, хто наближав

нас до державності, яку ми мали дуже коротко на початку ХХ століття, яку маємо тепер і мусимо вкотре за неї боротися. І тим виразніше в цих реаліях проступає велич його духовного подвигу. Яку б галузь праці ми не взяли, усі його глибоко духовні інтенції пройняті живим і палким бажанням утвердити українську мову, пісню й музику як гідні й самобутні надбання, що ґрунтуються на давніх етнокультурних традиціях і варті уваги цивілізованого світу. Це прочитується в його епістолярії і теоретичних розвідках, мемуарах про нього. Цього сповнена вся його творчість — від збірки «Молодощі» (1876) й «Збірника народних пісень у хоровому розкладі, пристосованих для учнів молодшого й підстаршого віку в школах народних» (1908) до опер і сакральної музики.

Як відомо, перші 40 опрацьованих народних пісень для голосу в супроводі фортепіано Лисенко опублікував, навчаючись в Лейпцизькій консерваторії. Деякі з них прозвучали як фортепіанні парафрази у його виконанні у Празі. Свідоме звернення до фольклору — не лише тренд романтизму, що стимулював нації до зацікавлення своїм минулим і своїми героями, автентичною народною творчістю тощо. М. Лисенко не даремно торкався архаїчних фольклорних пластів — обрядових, козацьких, історичних пісень, закликів галицьких побратимів: «беріть од люду ... що найдавніші його пісні» [Лисенко, 2004, с. 264] (курсив автора — О. Ф.). Він прагнув пробудити притлумлене російським самодержавством почуття гідності в українців, усвідомлення себе як народу з глибоким історичним корінням. Щоб, як сам писав, «зоря спізнання народовості зійшла» [Лисенко, 2004, с. 89]. І це був вдалий спосіб необхідного українцям «формування національної самосвідомості як національно-творчої сили, що протистоїть як імперському мисленню, так і комплексу меншовартості, національної соромливості» [Возняк, 1995, с. 27]. М. Лисенко цілеспрямовано запроваджував народні пісні в різних сферах своєї творчості ще й тому, що «Музичні хроніки» Російського музичного товариства у 1860-х роках зазначали: «музики специфически малорусской не существует» [цит. за: Скорульська, Чуєва, 2015, с. 352].

Він фактично випередив європейських композиторів у неофольклорному трактуванні національних джерел.

Особливо прикметні з цього погляду фортепіанні «Перша рапсодія» (вступний розділ) та «Ескіз у дорійському ладі», у яких без тактових рисок і романтичних прикрас відтворено звучання народних інструментів, що стало передбаченням деяких інтонаційно-фактурних прийомів Б. Бартока. М. Лисенко використав старовинні діатонічні лади, які лягли в основу гармонічної модальної системи (дещо пізніше її розвивали у Б. Барток, О. Мессіан та ін.), запровадив метроритмічні новації, що впливали з бандурних імпровізаційних вступів до дум та інтерлюдій. Дума, як національно-своєрідний жанр, закорінений у добу козаччини, стала одним із основних чинників загальнонаціонального музичного мовостворення. Власне М. Лисенко й відкрив цей шлях для себе і своїх наступників. Це переконливо розкрив Олександр Козаренко — відданий пропагандист спадщини М. Лисенка в Україні і за кордоном.

Багато українських музикознавців зазначали про нововведення М. Лисенка (Т. Гусарчук, М. Загайкевич, І. Зінків, Л. Кияновська, Л. Корній, Г. Курковський, С. Павлишин, Л. Пархоменко, І. Сікорська, Б. Сюта, М. Хай, К. Шамаєва та ін.) в різних музичних жанрах, висвітлювали його діяльність а також в іпостасях виконавця, фольклориста й органіста. На педагогічній ниві митець теж виявив себе новатором. За спогадами сина Остапа, митець розпочинав фортепіанні уроки з учнями від підбирання мелодій народних пісень, що стало згодом найпрогресивнішою методикою в багатьох європейських країнах; вважав хоровий спів на народному матеріалі найбільш придатним для ознайомлення дітей з музикою рідного краю.

Тому вчимося в М. Лисенка шанувати наші мистецькі традиції і обстоювати свої загальнолюдські права в колі вільних націй, любити Україну. До речі, його свідомий перехід із російської на українську мову є дуже повчальним у наших реаліях. І ще багато інших проявів національних трансценденцій, як у міжособистісних відносинах, так і громадських,

можна знайти в життєписі Лисенка, як, наприклад, зауваження Ользі Франко щодо неприпустимості дружині письменника спілкуватися російською мовою; вживання західноукраїнського діалекту в листуванні з галичанами тощо. Він справді має стати «музичним символом України», за словами М. Степаненка, бо є для нас взірцем незламності духу в боротьбі за неї. «Чим більш збагаченим є історичний досвід народу, тим більше шансів для його самозбереження. Навіть за найтяжчих випробувань такий народ знаходить нові можливості виживання, а тому залишається непереможеним. Його оберігає сама історія» — наголошував Сергій Кримський [Кримський, 2006, с. 70]. І наші генії, додамо, серед яких Микола Лисенко, нащадок козацького роду.

Список використаної літератури

1. Возняк С. Освоєння історії філософської думки України як фактор утвердження національної самосвідомості // Гуманізм і духовність у контексті культури. Кн. II / ред. Т. Біленко, В. Скотний. Дрогобич, 1995. С. 27–34.
2. Кримський С. Б. Під сигнатурою Софії. Київ : КМА, 2006. 718 с.
3. Лисенко М. В. Лист до рідних від 26 липня 1873 р. // Лисенко М. В. Листи / упоряд. Р. М. Скорульська. Київ : Муз. Україна, 2004. С. 87–89.
4. Лисенко М. В. Лист до Ф. М. Колесси від 17 травня 1896 р. // Лисенко М. В. Листи / упоряд. Р. М. Скорульська. Київ : Муз. Україна, 2004. С. 260–264.
5. Скорульська Р., Чуєва М. Микола Лисенко. Дні і роки. Київ : Муз. Україна, 2015. 728 с.
6. Форкель И. Н. О жизни, искусстве и о произведениях Иоганна Себастьяна Баха / пер. с нем. В. Ерохина. Москва : Музыка, 1987. 111 с.